

ISTORIE

Ioan Stanomir s-a născut pe 13 mai 1973 la Focșani și este profesor la Facultatea de Științe Politice a Universității din București. Printre volumele publicate se numără *Conștiința conservatoare: Preliminarii la un profil intelectual* (2004), *O lume dispărută: Patru istorii personale urmate de un dialog cu H.-R. Patapievici* (coautor, alături de Paul Cernat, Angelo Mitchievici și Ion Manolescu, 2004), *Explorări în comunismul românesc* (coautor, alături de Paul Cernat, Angelo Mitchievici și Ion Manolescu, vol. I, II, III, 2004, 2005, 2008), *Spiritul conservator: De la Barbu Catargiu la Nicolae Iorga* (2008), *Despre sunete și memorie: Fragmente de istoria ideilor* (2009), *Apărarea libertății (1938–1947)* (2010), *Teodoreanu reloaded* (alături de Angelo Mitchievici, 2011), *Umbre pe pânza vremii: Secvențe de istorie intelectuală* (Humanitas, 2011), *Junimismul și pasiunea moderației* (Humanitas, 2013), *Sfinxul rus: Idei, identități și obsesii* (2015), *Comunism Inc.* (alături de Angelo Mitchievici; Humanitas, 2016), *Rusia, 1917: Soarele însângerat. Autocrație, revoluție și totalitarism* (Humanitas, 2017). În 2018, a publicat la Editura Humanitas eseuul *Umbra Rusiei*, în volumul colectiv *Vin rușii! 5 perspective asupra unei vecinătăți primejdioase*.

IOAN STANOMIR
LA CENTENAR
RECITIND SECOLUL ROMÂNIEI MARI

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Andreea Niță
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Iuliana Glăvan
DTP: Iuliana Constantinescu, Carmen Petrescu

Tipărit la Tipo Lidana – Suceava

© HUMANITAS, 2018

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Stanomir, Ioan
La Centenar: recitind secolul României Mari /
Ioan Stanomir. - București: Humanitas, 2018
ISBN 978-973-50-6229-3
821.135.1

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021/311 23 30

PREFAȚĂ

Cum se poate reciti secolul care ne desparte de Marea Unire și de finalul Marelui Război? Pentru statul român Centenarul este un prilej de exaltare demagogică. Vocile politice se vor înstruna ca să cânte reușitele unui neam întreg și ca să evoce poetic mărețul viitor de care România va avea parte sub înțeleapta lor îndrumare. România anului de grație 2018 preferă improvizația naționalismului găunos. Tezele istoriografiei ceaușiste vor fi amendate oportun pentru a permite acomodarea lor cu noile imperative oficiale, pelerinajele pioase vor marca, cu emoție prefăcută, respectul și peste toate va veghea triumfător flamura tricoloră, dincolo de mediocritate, dincolo de marasm, dincolo de impostură.

Cartea de față este o modestă încercare de a merge în contra acestui curent oficial de conformism al entuziasmului. Ea nu se dorește a fi o cronică a izbânzilor noastre, după cum nu posedă tonalitatea eroică a unei intervenții în prime-time la o televiziune de știri. Cartea de față nu a fost scrisă cu scopul de a exalta ideea de unitate națională care trece prin secole, de la Decebal la Mihai Viteazul și mai departe, culminând cu actul de la 1918. Nici nu este un exercițiu de frenezie patriotardă, menit să emoționeze inimi de români, necorupte de cosmopolitism.

Această carte este o tentativă modestă de a explora un secol sub semnul lucidității patriotice, iar prin aceasta se plasează în linia moderației junimiste. Din junimism vine acea claritate intelectuală care ne permite să distingem între atașamentul față de comunitate și grotescul histrionic al demagogiei. Luciditatea patriotică implică, alături de angajamentul maiorescian în favoarea măsurii ce descurajează nemăsura xenofobă, perspectiva liberal-conservatoare asupra omului, politicii și societății.

Liberalismul conservator, cel care îi unește pe Sir Isaiah Berlin și pe Raymond Aron, respinge primatul tiraniei și tirania ideilor. Liberalismul conservator din aceste pagini, care se revendică de la gestul întemeietor al lui Edmund Burke, mizează pe capacitatea individului de a se dezvolta în afara și în contra utopiilor. El pledează pentru firescul ordinii democrației liberale, pentru confortul domniei legii și al echilibrului constituțional. Liberalismul conservator este implacabil opus experimentelor care, în numele rasei sau al clasei, în numele istoriei sau al progresului, nivelează și distrug destine, în încercarea lor de a atinge perfecțiunea geometrică. Iar totalitarismul, ca formă de tiranie întemeiată ideologic, este întruchiparea cea mai redutabilă a acestei ambiții cosmogonice și utopice.

Fondat, așadar, pe luciditatea patriotică junimistă și pe liberalismul conservator al moderației militante, volumul de față, fără a fi o istorie intelectuală sau politică a secolului care ne desparte de anul 1918, propune un examen al șanselor ratate și al căutărilor veacului României Mari. De la dominația unui stat autoritar și intolerant la slăbiciunea sentimentului civic, o întregă moștenire ne urmărește și ne bântuie. Numai un efort de introspecție colectiv poate descuraja miturile compensatoare și poate exorciza fricile și fobiile.

Secolul României Mari este cel în care se poartă această conversație tenace și tragică între libertate și tiranie, între demnitate și barbarie, între autonomie și masificarea ideologică. Secolul României Mari este veacul în care pandemia criminală a contaminat statul însuși și a mobilizat un potențial de complicitate cotidian. În acest interval, de o intensitate fără precedent, viața umană este plasată în patul procustian al reducăționismului mesianic și al geometriei totalitare. Cei care nu se conformează, care nu se încadrează, care nu aparțin sunt invariabil izolați, umiliți, exterminați. Omul este privit prin lentile categoriale și, drept consecință, este dezumanizat. Antisemitismul, care are ca apogeu genocidul, ilustrează această derivă tragică. Excluderea din națiune reprezintă primul pas spre crima de stat. Orice alibi acordat dreptei radicale antisemite sau regimului antonescian contrazice datoria de umanitate prin care omenescul este definit. Luciditatea patriotică este incompatibilă cu justificarea ororii.

Secolul României Mari se suprapune peste secolul global dominat de seducția visului sângeros. Dictaturile, fasciste sau comuniste, propun, în spațiul românesc, propria lor variantă de sincronizare. Ura, resentimentul, încazar-marea, partidul unic, fuziunea dintre puteri sunt ingredientele alternativei la ordinea constituțională. România dintre 1938 și 1989 este un vast teren de experiment ideologic, prin îndepărtarea dramatică de pluralism. În dialogul dintre libertate și tiranie, vocea celei dintâi este amuțită prin presiune, prin supraveghere, prin propagandă. Libertatea este suspectă, apărarea ei devine o crimă. Comunismul românesc este cea mai redutabilă tentativă de remodelare totalitară. Din cuptorul lui alchimic, din amestecul de te-roare și de cooptare prin complicitate, se ivește universul care nu mai are nimic în comun cu cel de dinainte de 1948.

Facerea lumii nu este un clișeu retoric, ci o realitate antropologică. Crima de stat curăță terenul pe care se ridică societatea socialistă multilateral dezvoltată: triumful său reprezintă triumful vocației adamice – de reîntemeiere. Orașele se clădesc, la fel ca oamenii noi care le vor locui. Mutăția este ireversibilă, iar chipul ei este România contemporanilor noștri.

Leția postcomunismului este despre fragilitatea libertății. În pofida optimismului care a hrănit prima tranziție, în pofida încrederii în ireversibilitatea modernizării și a europenizării, regresul este oricând posibil, căci statul, acel stat al controlului și al dominației patrimoniale, este încă suficient de puternic ca să atace societatea, iar fesenismul e constanta ideologică fără de care de-democratizarea recentă din România nu poate fi înțeleasă. Și totuși, la Centenar, civismul ca etică a rezistenței este în curs de coagulare. Prin rețele informale, prin solidarități și afinități electivă, prin creativitate ludică și prin tenacitate, se constituie un continent opus încremenirii, bunului-plac și partidului-stat. Rezistența este speranța unei alte patrii, în care legea și demnitatea să nu mai poată fi tranzacționate. Rezistența de acum împlinește promisiunile Declarației de la Alba Iulia. După un secol, curajul de a sta în picioare este redescoperit: iată temeiul de speranță în România anului 2018. Astăzi, la un secol distanță de 1918, patriotismul înseamnă, înainte de toate, rezistență.

„Noi, Onorată Adunare Națională, privim în înfăptuirea unității noastre naționale un triumf al libertății omenești. Noi nu voim să devenim din oprimați oprimatori, din asupriți asupritori. Noi voim să întronăm pe aceste plaiuri libertatea tuturor neamurilor și a tuturor cetățenilor. Noi propunem decretarea unirei cu Regatul României a întregii Transilvanii, a întregului Banat și a întregului teritoriu locuit de români al Ungariei. Pe aceste teritorii locuiesc însă și alte neamuri, cu alte însușiri și alte tradiții.

Noi nu voim să răpim individualitatea etnică, nici ființa națională a acestor neamuri. Noi nu voim să răpim limba nimănui, ci vrem ca fiecare om să aleagă liber limba și credința în care vrea să trăiască atât în viața lui particulară, cât și în legătură cu viața de stat. Noi nu vrem să verse nimenea lacrimile pe care le-am vărsat noi atâtea veacuri, și nu voim să sugem puterea nimănui, așa cum a fost suptă a noastră veacuri de-a rândul. Noi ne încredem în trăinicia noastră și în vrednicia proprie și nu vrem să istovim forțele altora. (Aplauze lungi.)

Este adânc înrădăcinată în noi convingerea că numai un regim cu adevărat democratic ne poate întări țara și înălța neamul. Trebuie să avem colaborarea organică a tuturor păturilor sociale și a tuturor cetățenilor în serviciul prosperității statului român. Un stat modern, îndeosebi în vremuri agitate, cum sunt cele de azi, pretinde mari sacrificii de la cetățenii săi. Aceste sacrificii le pot presta cetățenii numai atunci dacă sunt în puțință de a-și dezvolta toate forțele lor; iar aceasta numai pe lângă o deplină libertate pot să o facă.

De aceea libertățile interne ale cetățenilor trebuie să crească în raport cu eforturile externe ale statului. Nu se poate spera ca cetățeni

fără drepturi și ținuți în întunec sufletesc și în mizerie socială să devie stâlpii siguri ai unui stat modern. Deplina libertate și egala împărtășire în puterea de stat a cetățenilor este singura bază solidă a dezvoltării unui stat. (Aprobări.)“

Iuliu Maniu, discurs în plenul Adunării Naționale, prin care motivează proiectul de rezoluție al Unirii, citit de Vasile Goldiș

PE FRONTUL DE VEST NIMIC NOU

Primul Război Mondial este Marele Război, cel din care se ivește materia secolului XX. Asasinatul de la Sarajevo e primul act din tragedia acelor ultime zile ale omenirii, spre a relua formula lui Karl Kraus. Ceea ce începe ca o confruntare între alianțele continentale sfârșește prin a fi cataclismul ce modelează viitorul. Nașterea României Mari, la finele lui 1918, este parte din această matrice globală.

Primul Război Mondial este Marele Război pentru că, odată cu el, ceva din natura modernității înseși se schimbă. Inocența lumii de ieri, evocate de Stefan Zweig, se duce pentru totdeauna, la fel și încrederea în capacitatea progresului de a face să se nască o lume mai dreaptă și mai bună. Această pierdere a inocenței se produce în tranșee, acolo unde semnificația morții nu mai poate fi cea de dinainte. Un singur asalt, într-o zi de mare bătălie, are drept consecință un carnagiu inimaginabil. Generații întregi sunt lichidate, promoții de ofițeri – aneantizate. Un vid teribil se ivește în locul a ceea ce era până atunci umanitatea. Deșertul de sârmă ghimpată de pe frontul de vest este imaginea care întruchipează dezolarea conflagrației – acel deșert pe care J.R.R. Tolkien îl va asocia cu domnia lui Sauron din *Stăpânul inelelor: Frăția inelului*.

Primul Război Mondial este Marele Război pentru că el precipită abandonarea individualismului în favoarea colectivismului ce vede în stat entitatea care protejează, domină și organizează. Marele Război semnalează începutul sfârșitului pentru viziunea ce mizează pe liber-arbitru și pe libertate. Ruinele pe care el le creează reprezintă cărămida din care se construiește un alt edificiu, unul pe care totalitarismul îl va rafina dialectic. În Germania imperială, acolo unde guvernarea civilă este înlocuită de cea militară în mod efectiv, subordonarea cazonă devine regula. Colectivismul nu prețuiește comunitatea, ci adunarea informă de indivizi atomizați pe care noul stăpân îi poate disciplina.

Primul Război Mondial este Marele Război pentru că din matca lui se ridică figurile și curente ce contestă libertatea și constituționalismul, în numele utopiei, al ordinii, al clasei sau al rasei. Comunismul și fascismul nu ar fi putut avea niciodată aceeași forță de iradiere în absența traumei colective de după 1914. Barbaria de acum este terenul pe care se pot așeza ideologiile liberticide. Moartea lumii de ieri înseamnă nașterea lumii de mâine. Pentru Lenin, Mussolini sau Hitler, Marele Război este ocazia întâlnirii cu destinul lor, șansa de a se constitui în profeți ai noilor religii. Pentru fiecare dintre ei, anii de după 1914 deschid un nou capitol, inaugurează un moment al revelației și al edificării.

Marele Război subminează vechile legitimități în jurul cărora se organiza Europa. Naționalismul triumfă asupra loialităților dinastice. Epoca lui Metternich este apusă, iar *Marșul lui Radetzky* este istorie. În estul și centrul Europei, unitățile imperiale încetează să mai ofere un cadru de existență. Autodeterminarea devine conceptul ce permite reordonarea succesiunii care rezultă din această

prăbușire colosală.¹ Marele Război nivelează terenul pe care utopiile pot înflori. De această dată nu mai este vorba de siluetele inocente ale falansterelor, ci de cruzimea statelor care se întemeiază pe primatul ideilor ce nu admit concurență. Ideocrațiile reprezintă semnul cel mai vizibil al intrării în această eră de după cataclism. Tot ceea ce părea imposibil devine realitate. Intensitatea violenței războiului face ca orice exces, comis în numele unei idei, să devină acceptabil. Victimele își pierd chipurile, ele devin numere din tabele și din documente justificative.² Marele Război, prin genocidul armean, indică posibilitatea de existență a soluțiilor destinate să curețe de elemente suspecte corpul națiunilor, și astfel căutarea purității ajunge să motiveze barbaria statală.

În fine, Marele Război eliberează în noua lume alternativa la regimul reprezentativ. Anii postbelici nu sunt doar cei ai votului universal masculin, ci și ai organizării ideii totalitare. Regimul leninist propune un mod de gestionare a puterii politice ce exclude pluralismul. Lecția sa inspiră pe cei care, la dreapta radicală fiind, aspiră la revoluții naționale. Emanciparea de trecutul anchilozat este strigătul difuz care agită lumea postbelică. Din acest vâziet se poate desluși sunetul războiului care avea să urmeze, peste numai două decenii. Anii interbelici pot fi considerați drept pregătirea pentru apocalipsă.³

1917: leninismul

În această ecuație a genezei lumii noi, anul 1917 este un moment de răscruce. El este în același timp anul celor două revoluții ruse, dar și cel al intrării Statelor Unite în război. Harta omenirii se schimbă sub impactul acestor realități. Între voluntarismul leninist și visul wilsonian

CUPRINS

<i>Prefață</i>	5
Pe frontul de vest nimic nou	11
<i>1917: leninismul</i>	13
<i>Visul wilsonian</i>	17
<i>Oul de șarpe</i>	23
Trăiască România Mare!	28
<i>Purgatoriul</i>	28
<i>Alba Iulia, sau despre o primăvară care nu a rodit niciodată</i>	32
<i>Întunecare</i>	43
<i>Un preludiu: „Parsifal“</i>	55
Întoarcerea din rai	63
<i>Viitorul</i>	63
<i>Coroana</i>	68
<i>Așteptând ceasul de apoi</i>	72
<i>Steagul roșu</i>	77
<i>„Partidul națiunii“</i>	83
<i>Catastrofa</i>	92
<i>Sângele</i>	96
Marele fluviu își adună apele	108
<i>Lumina</i>	108
<i>Soarele</i>	113
<i>Republică, măreață vatră!</i>	120
<i>Un anotimp în comunism</i>	132
<i>Drum fără pulbere</i>	140

206 CUPRINS

Partidul, Ceaușescu, România!	149
<i>RSR</i>	149
<i>Cu poporul, pentru popor!</i>	153
Un post-scriptum: după 1989	175
<i>Luciditatea patriotică</i>	175
1990.	178
<i>Apărarea libertății</i>	184
<i>Note</i>	193